

A művészeti nevelés jelentősége a magyar életreform-törekvésekben

A magyar életreform kapcsán az egyik legfontosabb csoportosulásnak a gödöllői művésztelep tekinthető. Eddigi ismereteink alapján ugyanis a Gödöllőre kivonuló és ott alkotó művészek testesítették meg az angol, francia és német nyelvterületekről hazánkba áramló életreform-mozgalmat. Bár tudatos életreformról csak egy szűk réteg esetében beszélhetünk, mégis releváns az egész társadalom szempontjából, ugyanis hatása, ha közvetve is, de kimutatható.

A gödöllői művészek munkásságáról két monográfia (Gellér és Keserű, 1987; Gellér, G. Merva és Óriné, 2003) jelent meg, amelyek rendkívül precízen foglalják össze a gödöllőiek művészeti tevékenységét, mutatják be életmódjuk sajátos jegyeit. A *Vár Ucca Tizenhét* egyik tematikus száma pedig Nagy Sándorral foglalkozik (Géczy, 1999). Külön a pedagógiai jelentőségük feltárásáról azonban átfogóbban csupán Révész Emese (2003a, 2003b) írt. Távlatos célom mindenképpen az, hogy a gödöllőiek pedagógiai jelentőségét mélyebben feltárjam. Úgy vélem, nevelésük kettő területre terjedt ki: a művészetre, valamint az általános emberré nevelésre. Természetesen azonban a kettő összekapcsolódik, hiszen a jó emberré nevelést a művészetten keresztül tartották megvalósíthatónak. A művészeti nevelés reformtörekvéseinek feltérképezéséhez a *Népmívelés* folyóirat 1906-os számait használom fel.

Tanulmányomban először az életreform átfogóbb bemutatására, majd a magyar életreformra, a gödöllőiek munkásságára koncentrálok, s ezután térek rá pedagógiai jelentőségükre, a gyermeknevelésben, a rajztanításban tetten érhető alapelveikre.

Az életreform és magyar megvalósulása

Az életreform pedagógiai vonatkozásait egy jelenleg is folyó OTKA kutatás vizsgálja, amelynek első részeredményei a közelmúltban kerültek publikálásra (Németh, Mikonya és Skiera, 2005; Skiera, Németh és Mikonya, 2006). A kutatók abból a hipotézisből indultak ki, „hogy a múlt század hetvenes-nyolcvanas éveitől kezdődően (az egyes országokban némi fáziskülönbséggel) létrejött egy új civilizációs alapzat, olyan vezető ideológiák és gondolkodási módok rendszere, amelyek az emancipáció különböző felfogásaival kísérletezve az egyének, az individuumok, az emancipált szuverén emberek világát próbálták fölvázolni. Ezek a kísérletek természetesen »önmegvalósítási« akciók voltak, de emellett teljes joggal társadalmi reformként is értelmezhetők.” (Németh, 2005b, 3. o., 2005d)

Korábbi, reformpedagógiával foglalkozó munkáiban Németh András a reformpedagógiai irányzatokat két szakaszra bontja. A 19. század végétől az első világháborúig a középpontban a gyermeki szabadság megvalósítása áll, amelyre főként a művészetpedagógiák törekedtek. A reformpedagógiák az első világháború után szinte világmozgalommá szerveződött, s ezt az időszakot nevezzük a reformpedagógiai irányzatok második szakaszának. Németh szerint a reformpedagógia olyan kulturális mozgalom, amely a munkásmozgalommal, a nőmozgalommal és a korszak szociálpolitikai mozgalmaival,

illetve a nemzeti alapokon álló kultúrákritikával összhangban bontakozott ki. Létrejöttében rendkívül lényegesek az ifjúsági, a népfőiskolai mozgalmak, valamint a művészeti nevelés új alternatíváinak megjelenése (Németh, 1996, 5–6. o.). Későbbi munkájában Jürgen Oelkers nyomán hangsúlyozza a reformpedagógia életreformhoz fűződő kapcsolatát. A reformpedagógiát nem tekinti önálló elméletet és gyakorlatot kialakító egységes társadalmi mozgalomnak, hanem olyan pedagógiának, amely a felvilágosodás gondolatvilágában gyökerező újkori nevelési elvekből, elméletekből táplálkozik, sőt szerinte újszerű nevelési gyakorlatot sem alakított ki, mivel a klasszikus pedagógia alapelveire épül. Az utóéletét pedig azért nem tartja sikeresnek, mivel a reformok nem hatottak megfelelő intenzitással, például nem beszélhetünk átfogó közoktatási reformokról. Németh (2002a, 30–33. o., 2002b) osztja Oelkers azon nézetét, mely szerint a reformpedagógiák maradandó értékének az tekinthető, hogy egy sajátos gyermekkép megfogalmazására került sor.

Reinhard Farkas a 'Lebensreform' ('életreform') kifejezés kapcsán megállapítja, hogy a szót először az 1890-es években használták, mégpedig az egészségre és táplálkozásra érzékeny körökben, amelyhez erőteljesen kötődött a spiritualitás, a táplálkozási szokások megújítása, valamint a testkultúra, s ezzel egyidejűleg a személyes életvezetési stílus megváltozása. A szerző által 1912-ben vizsgált publicisztikák tekintetében az életreform kapcsán a következő témák jelentek meg: állat- és természetvédelem, béke-mozgalmak, antialkoholista körök, földreform, kertváros-mozgalom, iskolareform, gyermekvédelem, emancipáció.

Németh András megállapítja továbbá, hogy az ipari forradalom, a tömegtermelés elterjedése, valamint az életszínvonal növekedése veszélyeztette az egyén biológiai, lelki-szellemi létezésének egységét, ezért nem meglepő, hogy új életvezetési stílust kerestek. Ezek folyamányaként beszélhetünk életmódreformról, ami magával hozta például a testkultúrát, az újfajta – olykor radikális, extrém (például anarchista) – nevelési elvet, ideológiákat (Németh, 2002b, 35. o.). Az anarchizmus a társadalom radikális átalakítására törekedett mindenféle hierarchia elvetésével. Olyan társadalmat akart megteremteni, amelyben a rend saját önmegvalósulás, önszabályozáson keresztül, erőszak nélkül alakul ki. Az ideális anarchizmus célja egy olyan közösség megvalósítása, amely testvériességen alapszik, de vallás nélkül. Az anarchizmus nem törekedett életreformra vagy iskolai változásokra, mégis közvetve magával hozta azt. Mikonya György (2005) részletesen vizsgálta a magyar anarchista törekvések pedagógiai vonatkozásait, azon belül is Batthyány Ervin bögötei iskoláját.

Németh egy másik írásában a kritikai szemlélet kialakításának és az életreform létrejöttének okaként a robbanásszerű iparosodás kapcsán gyökértelemmé vált nagyvárosi embert emeli ki, aki eltávolodott a természettől. A gyökértelemesség érzése benne gyökeredzik a test, lélek és szellem egységének megbomlásában, amit fenn idéztem. Ezek hatására bontakoztak ki a különböző reformtörekvések, amelyek például vidéki kommunák és forradalmi gondolatokat hangoztató diákszövetségek képeiben öltöttek testet. A reformpedagógia gyermekképét a mitizálás jellemezte, amely által szent gyermekről beszélhetünk, aki az emberibb jövő megteremtésének letéteményese. Az életreform-közösségekben, illetve a reformpedagógiai gyakorlatokban lényeges szerepet játszott a gyermek tisztaságának megragadása mellett a

gyermeki öntevékenység, amely az egyes irányzatokban más-más módon, de megvalósult (Németh, 2000, 2002a).

Ehrenhard Skiera és Kovács László Edward Carpenter munkásságát elemzi (Kovács, 2005; Skiera, 2005a, 2005b), Skiera a fenti szerző *Civilisation its Cause and Cure (A civilizáció okai és gyógyulása)* című művére hivatkozik, amely az életmódreform előzményének tekinthető modern válságjelenségeket, főképp az elidegenedést tárgyalja. Ennek kapcsán kifejti, hogy az elidegenedés az élet csaknem minden területére kiterjedt: a munkára, a munkakörnyezetre, a munka tárgyára, a termékre, az iskolára, valamint az emberi kapcsolatokra, az erkölcsre. Továbbá elidegenednek az emberek a – már említett – városi életformától, a vallástól, valamint a politikától (Skiera, 2004b, 19–20. o.). Ez a helyzet vezet az egyén elbizonytalanodásához, a gyökértelenség érzéséhez. Carpenter úgy látta, hogy a modern civilizáció a magántulajdon létrejöttével egyidejűleg köszöntött be, amikor kialakultak a vagyoni helyzet szerint elkülönülő társadalmi osztályok. Megszűnt az ember önazonossága, vagyis önmagával alkotott egysége, valamint az egyén a természettől és a többi embertől is eltávolodott. Skiera elemzése szerint Carpenter munkáját áthatja az egységre, valamint a harmóniára törekvés, amely az életreform-mozgalomban ölt testet. Az imént kifejtett elidegenedést, valamint a társadalom és az egyén, illetve az egyes individuumok közötti ellentéteket feloldhatónak véli, mégpedig a természet közepébe kerülésével, a természetvallás segítségével (Skiera, 2004a).

Egy másik nemzetközi kutatás (Hopfner és Németh, 2008) az életreform és a reformpedagógia Osztrák-Magyar Monarchiában megjelenő sajátosságait vizsgálja. Ennek keretében Reinhard Farkas a 'Lebensreform' ('életreform') kifejezés kapcsán megállapítja, hogy a szót először az 1890-es években használták, mégpedig az egészségre és táplálkozásra érzékeny körökben, amelyhez erőteljesen kötődött a spiritualitás, a táplálkozási szokások megújítása, valamint a testkultúra, s ezzel egyidejűleg a személyes életvezetési stílus megváltozása. A szerző által 1912-ben vizsgált publicisztikák tekintetében az életreform kapcsán a következő témák jelentek meg: állat- és természetvédelem, békemozgalmak, antialkoholista körök, földreform, kertváros-mozgalom, iskolareform, gyermekvédelem, emancipáció. Az életreform-diskurzusokat a következő pontokban foglalhatjuk össze: (1) spiritualitás, vallás, filozófia, (2) gyógyászat, higiénia, (3) táplálkozási reform, (4) testnevelési reformok, testkultúra, turizmus, alpinizmus, öltözködési reformok, (5) ifjúsági mozgalmak, (6) gazdasági és földreform, (7) természet-, vidék- és állatvédelem. Kiemeli, hogy az életreform-mozgalmak egy centrum-periféria modell szerint tagozódnak, vagyis centrális pozícióban a vegetarizmus, a természetgyógyászat és a nudizmus foglal helyet, s a többi – fent említett – reform a mozgalmak perifériájára szorult (Farkas, 2008, 12. o.). Ezek a gondolatok Krabbéra utalnak vissza, amit Skiera is kifejt. A periférikus életreformot (ökológiai típusú respektív szocio-genetikus életreform) átfogó, az élet minden területét érintő változásként (individuál-genetikus életmódreform) aposztrofálja, míg a specifikus életreform tárgya az emberi test. A harmadik, az életreform „külső körének” nevezett reformtörekvések (életreform-mozgalmakat támogató, kiegészítő irányzatok) pedig főként az ifjúsági mozgalmakra és a reformpedagógiákra terjedtek ki Krabbe szerint (Skiera, 2004b; bővebben lásd: Krabbe, 1974).

Farkas tanulmányában Radkaut is idézi, aki szerint az életreform belső magja, központi érdeklődési területe nem a vegetarizmus, hanem a benne kifejeződő természetihit, vagyis a középpontban a természet helyezkedik el. Ezután a kutató az 1900-as évek elejére jellemző konkrét magyar és osztrák életreform-egyesületeket, törekvéseket sorakoztat fel. Így említi például Gödöllőt, Monte Asconát, Worpstedt, Salzkammergutot, valamint Kalotaszeget. Külön fejezetet szentel az alternatív gyógyászattal való foglalkozásnak, ami az 1870-es évektől terjedt el, s a mozgalom mindenekelőtt Kneipp nevével fémjelvezhető. A hazai és a német nyelvterületen fellelhető egyesületekre és a híres orvosokra, természetgyógyászokra is kitér, ennek folyamányaként említi például a drezdai

Heinrich Lahmannt, valamint a magyar Bucsányi Gyulát. Érdekes lehet, hogy már 1866-ban létrejött a Magyar Homeopata Orvosok Egyesülete, valamint például két tanszék is alakult az egyetemen. Következő témaként a táplálkozási reformok kapcsán olyan érdekességeket említ Farkas, hogy az 1800-as évek végén terjedtek el a vegetáriánus ételek és az ezekhez kötődő vegetáriánus szakács- és receptkönyvek. Új élelmiszerek, termékek is megjelentek, mint például a kefir, a joghurt, a gyümölcslevek, valamint az alkoholmentes sör. Utóbbi jelzésértékű, hiszen ezzel párhuzamosan vagy ezt megelőzően váltak lényeges kérdéssé az antialkoholista társaságok, a mértékletesség, az önmegtartóztatás. Farkas kiemeli, hogy létrejött a *Der Alkoholgegner (Az alkohol-ellenző)* című folyóirat, de magyar példákat is említ: 1904-ben Alkoholellenes Munkásegylet, 1909-ben pedig Alkoholellenes Munkásszövetség alakult (Farkas, 2008, 21. o.).

Ehrenhard Skiera életreform és reformpedagógia kapcsolatát elemezve megállapítja, hogy a pedagógiai mozgalom csak a kibontakozását kísérő civilizációkritikai háttérrel, a megmentés vízióit megfogalmazó életreform-mozgalmakkal együtt értelmezhető. A reformpedagógia ugyanis csakis ezeken a teljes élet megreformálására irányuló impulzusokon át fejthette ki hatását, így az életreform egyes elemei a különböző reformpedagógiai koncepciókban köszönnek vissza. Fidus (Hugo Höppener) egyik munkájában a jövő felé vezető új, egyedüli lehetséges irányt jelöli ki, a kapitalizmus és a kommunizmus mellett a földreform, az életreform útját, ami a „harmadik út evangéliumaként” vált ismertté. Ennek fő pontjai megegyeznek a Farkasnál tárgyaltakkal, azonban Skiera részletesebb kifejtésre törekszik. Az eszmék között lényeges helyet foglal el az új spiritualitás, vagyis az ember és a természet összetartozásának vallása: a teozófia, az antropozófia, a művészetvallás és a „reform-kereszténység”. A természetet helyezték középpontba, s a menekülés és a gyógyulás útjaként aposztrofálták, aminek segítségével a problémák megoldást nyernek. Ezáltal fontossá vált minden természetben végzett cselekvés, s a természetes gyógymódokra, az emberi test természetességére is jobban koncentráltak. Skiera a továbbiakban Krabbe nyomán megállapítja, hogy a társadalom jobbítását az egyéni és a csoportos tettektől várja (Skiera, 2005b, 23–24. o.). Ehhez a gondolathoz kapcsolódik Kiss Endre, aki azonban fontosnak tartja, hogy az életreform kapcsán ne az egyéni emancipációra helyezzzük a hangsúlyt, mert bár az is létezik, viszont lényegesebb a közösségi emancipáció. Ehhez természetesen az egyén emancipációja is szükséges, Kiss (2005, 47. o.) szerint „az életreform valódi törekvése azonban nem az egyén, de a közösség, a társadalom együttes emancipálása, mégpedig azon az alapon, hogy az a közösség az individualizált egyének társadalma”.

Wolfgang R. Krabbe (2001) *Die Lebensreformbewegungen* című tanulmányában az iparosítást és az urbanizációt jelölte meg a természetes környezet megváltozásának okaként. Különböző tempóban, de szinte minden átalakult: a munka világa, az élet- és lakókörülmények, a szociális kapcsolatok, a szabadidős magatartásformák, a táplálkozási szokások. Középpontba került – mint azt már említettük – a természetes életmód, a falu, a vegetarianizmus, a sport, a közösség. Ezek az elemek megfigyelhetők a magyar életreform-törekvésben is, például a gödöllői művésztelepen. Azonban ennek részletesebb kifejtése előtt fontos még kitérni Kodály Zoltán munkásságának életreform-vonatkozásaira. Ezen a területen Pukánszky Béla és Pethő Villó munkáit érdemes megemlíteni (Pukánszky, 2005; Pethő, 2009). Pukánszky (2005, 200–201. o.) megállapítja, hogy Kodály, akárcsak a többi életreformter, új utat kereső fiatal volt, aki – Bartókkal együtt – felismerte, hogy az eredeti gyökerekhez, az ősi kultúrához való visszatérés a nép felé való nyitást jelenti, a zene esetében a népzene kincseinek kiaknázását, a magyar népdal értékeinek feltárását.

Tészabó Júlia (2005a, 17. o.) a korabeli művészcsoportok munkásságát elemezve megállapítja: „A korabeli művészközösségek szecesszionista jellegének fő mozgatórugója a kor modernizmusával, az ipari korszak bekövetkeztével átélt közösségvesztés-él-

mény, a tömeglét elembertelenítő hatásának, a művészi munka helyébe lépő gyári tömegtermelésnek a negatívumait ellensúlyozni kívánó lét- és művészeti formák keresése.”

Áttérve a gödöllői művésztelepre, s annak meghatározó szerepét hangsúlyozva Géczy János (2005, 19. o.) gondolatait idézem: „Kárpát-medence magyar nyelvterületén az életmódreformok sajátos vegyülésével Gödöllőn született meg s egzisztált néhány évig az a »teljes élet« program.” Ez a „teljes élet” program univerzális személyiségkép kialakítására törekedett, s az adott társadalommal szembeszállva sajátos világot hozott létre.

Gellér Katalin (2003) a gödöllői művészek munkáját újításként, ugyanakkor tradícióvállalásként interpretálja. A két – látszólag ellentétes – szó egymás mellé állítása viszont semmiféle diszharmoniót nem rejt magában. Gellér (2003, 8. o.) a következőképpen fogalmaz: „... a gödöllői művésztelep alkotói szélsőségeket képviseltek; egyszerre voltak a romantikus-historizáló történelemszemlélet, a konzervatív népiesség őrzői és egy alternatív életmodell kimunkálói.” A pedagógia szempontjából lényeges, hogy a művészek első helyre nem a képzőművészeti hivatásukat helyezték. A közösségük célja „nem valamely festői módszer kimunkálása volt, hanem azonos erkölcsi-esztétikai elveken nyugvó közösségi élet kialakítása.” (Gellér és Keserü, 1987, 82. o.) A természetesség mellett a megfelelő közösség létrehozását és a jó, emberi élet megvalósítását tűzték ki célul, s tartották folyamatosan szem előtt.

A gödöllői művészkolóniáról 1901-től beszélhetünk, ugyanis abban az évben költözött családjával Gödöllőre Kriesch Aladár, aki később tiszteletből a Körösfői nevet is felvette. Személye pedig sokakat odavonzott a Budapest melletti településre. Viszont a művésztelep gondolata és létrejötte nem volt előzmények nélküli. A másfajta élet megteremtésének igénye Erdélyhez, az ottani természethez, originális népi kultúrához kapcsolódik. Körösfőiek már az 1890-es években töltöttek több-kevesebb időt Diódon Boér Jenőéknél. Muradin Jenő (2003) írja, hogy 1893-ban fedezte fel Kriesch Aladár az erdélyi munka gyönyörűségét, ott ugyanis nyugodtan tudott alkotni. Érdeklődési körükbe a vallási, filozófiai kérdések, valamint a tolsztojánus gondolatok sorolhatók, de a gnosztikus tanok, valamint a teozófia és az antropozófia is hatott rájuk. A gödöllői közösség létrejöttéhez nagyban hozzájárultak ezek a nyaralások, a közös életfilozófia, a hasonló gondolkodásmód, valamint a művészeti igény mind a szecesszió, mind a népművészet tekintetében. Felvetődhet azonban a kérdés, miért éppen Gödöllőt választották. A Gellér-Keserü szerzőpáros szerint az okokat Kriesch Aladár gyerekkorában kell keresni. Édesapja ugyanis gyakran vitte a családot Gödöllőre nyaralni, s a hely szeretete ebből az életrajzi tényből adódhat. Bár Kriesch Aladár Gödöllőre költözéséhez egészségügyi okok is hozzájárultak, ugyanakkor társadalomkritikát (1) is gyakorolt e tétivel. A gödöllői művészek közé azonban nemcsak Kriesch Aladár tartozik. Hasonló jelentőséggel bír Nagy Sándor személye, aki éppoly emblematikus figurája a művésztelepnek, mint Kriesch. A két központi alak tárgyalása most nem célom (erről bővebben lásd: Géczy, 1999, 2008). A művészek között említhetjük még például Juhász Árpádot, Remsey Jenőt, Toroczkaí Wigand Edét, Sidló Ferencet, Moiret Ödönt, akik 1901-től folyamatosan érkeztek Gödöllőre, kivonulva a társadalomból. Csendes, családias közösségekben éltek és dolgoztak, saját világot hozva létre.

Az életreform – többször említett – központi motívuma a természet, a természetesség. Az élet minden területén erre törekedtek a gödöllői mesterek, a természetet tartották szem előtt. Természetes, természetközeli életmódot éltek, egészségesen táplálkoztak, sokat mozogtak, szabadidejük nagy részét a szabadban töltötték. Szabó Krisztina Anna (2003, 47. o.) megjegyzi, hogy Nagy Sándor és társai saját maguk örölték a búzát, s sütöttek belőle kenyeret. Az életreformerek a meztelenséget sem tekintették tabunak, ugyanis azt a természetes, minden társadalmi kötöttségtől megszabadult ember jellemzőjeként tartották számon. Úgy gondolták, hogy a mezítelenség a paradicsomi állapotra utal. A sportok közül főként az atlétikát, az úszást, valamint a sielést kedvelték. Úgy tudjuk, ők voltak az első magyarországi sielők, s ezt örökölte meg Körösfői-Kriesch Aladár *Margit siel* című alko-

tásán (Gellér, 2003, 281. o.). Mindennapi életükhöz ugyanakkor a kultúra, a zene, a tánc, valamint a képzőművészet is hozzátartozott, mely szintén az ősi, az eredeti, a természetes keresését és megvalósítását tűzte ki célul. A népművészetben, a falu hagyományainak felélevenítésében vélték felismerni a legtisztább művészetet, a még romlatlan, ősi, egységes világot, s életvitelükben ez volt a minta (Szabó, 2003).

1904-ben Malonyay Dezső néprajzi gyűjtésbe kezdett, amelybe több gödöllői művész is bekapcsolódott, például Kriesch Aladár, Juhász Árpád, Undi Mariska, Medgyaszay István és Zichy István (Gellér és Keserü, 1987). S hogy miért vonzódtak ennyire a népművészethez, a nép életének, hagyományainak felkutatásához? Gellér Katalin a következőképpen fogalmazta meg: „A népművészetből a gödöllőiek elsősorban tanulni akartak. Évszázadokon át finomított tapasztalatokat átvenni, hogy azok segítségével hozzájáruljanak nemzeti kultúránk megújulásához.” (Gellér és Keserü, 1987, 216. o.) Itt azonban gondolhatunk Kodály és Bartók munkásságára, a magyar népdal elkötelezett gyűjtésére is (lásd: Pukánszky, 2005; Pethő, 2009). Malonyay írta, hogy a falvak, főként az elszigetelt települések olyannyira ragaszkodtak

regi életvitelükhöz, hogy a népművészeti alkotások még mindennapjaik sajátja, elhagyhatatlan szükségyszerűsége. Ez a falusinak a mesterség, ő nem titulálja művészetnek (Malonyay, 1906, 151–152. o.).

A népi tudás ugyanakkor nemcsak a gödöllőiek saját életmódjára terjedt ki, hanem képzőművészetükre is jellemző volt. Thoroczkai Wigand Ede és Medgyaszay István a népművészetre és a paraszti építészetre támaszkodott (Keserü, 2003). A művészetről vallott nézeteiket a következő fejezetben fejtem ki bővebben. Annyit azonban lényegesnek tartok előljáróban megjegyezni, hogy a gödöllőiek közös célja – Gellér szavaival – az egységes világszemlélet megteremtése volt. Szabó Krisztina Anna pedig a teljességre törekvést, valamint az alternatív életforma kifejeződését emelte ki. „A teljességre, tökéletességre való törekvés azonban nemcsak műalkotásaikban jelenik meg, eszméiket, értékrendjüket és életmódjukat egyaránt áthatja.” (Szabó, 2003, 41. o.)

Művészeti nevelésük középpontjában a népművészet és a rajztanítás reformja állt. Ezek segítségével kívánták megreformálni a korabeli magyar társadalmat, felhívni a figyelmet a régi értékekre és azok áthagyományozásának fontosságára, ezáltal a kultúra terjesztésére. A többi életreformerhez hasonlóan ők is úgy látták, hogy a népművészet jelentésrétegei elhomályosultak, újra meg akarták találni a tisztáforrást, és a népművészet szimbólumvilágának felfejtésére törekedtek.

Az életreform alapvető művészetpedagógiai törekvése a művészet általi nevelés

Az életreform művészeti neveléssel kapcsolatos törekvései kapcsán először azt szükséges tisztázni, mit is gondoltak a művészetről. Nagy Sándor és Kriesch Aladár számára életük meghatározó periódusa volt az a néhány év, amit a Mintarajziskolában töltöttek. Ott folyó tanulmányaik során Székely Bertalan hatása tekinthető a legjelentősebbnek. Mindketten továbbvitték mesterük azon véleményét, hogy a művészet embernevelő hatását kell középpontba helyezni. A cél az ember személyiségének minél teljesebb, tökéletesebb kibontakoztatása. Tészabó Júlia (2005b) ennek kapcsán a művészet általi morális elköteleződést hangsúlyozza, ami a preraffaeliták koncepciójával hozható kapcsolatba. Ennek nyomán Nagy Sándor maga is úgy vélte, hogy a művészet is hozzásegíti az embert, hogy megszabadulhasson a konvencióktól. Az egyén nevelését tüzték ki, az

egyéneken keresztül viszont az egész társadalom reformját. Schmitt Jenő Henrik gondolatai is fontosak, aki a művészet embernevelő feladata mellett annak etikai vonatkozását is kiemelte (Gellér és Keserű, 1987; Szoboszlai, 2008). Szoboszlai Schmitt anarchizmusa kapcsán a következőket emeli ki: „...a változásokat a kultúra és a nevelés révén lehet hatékonyan elérni. A társadalmi megújulás az ember belső isteni létének felismerésével kezdődik, amelyet három fő motívum mozgathat: az erőszak nélküiség, a testvériesség, és az önismeret.” (Szoboszlai, 2008, 223. o.; Schmitt-ről bővebben: Mikonya, 2005, 118–122. o.; Németh, 2005, 79–82. o.).

A gödöllőiek gondolkodásában, nevelésében és művészetében is megfigyelhető az új reformeszmék megszületése, a jobb, teljesebb életre törekvés, az egyenlőség és a testvériesség megvalósulása. Révész Emese (2003b, 164. o.) ezt a fajta nevelést tágabb értelemben vett művészeti nevelésnek nevezi, amelyben az egész ember kiművelése, a lelki harmónia megteremtése a cél.

Gödöllőn megvalósulhatott a Székely Bertalan által áhitott, szinte tökéletesnek tartott munkaforma, a műhelymunka, amely a közös tanuláson és közös munkán, valamint a közös (anyagi javakért vállalt) felelősségen alapszik. A magyar művészkolónián létrejehetett a Ruskin és Morris által megalapozott személyiségközpontú művészeti nevelés, amelyben rendkívül lényeges a napi kapcsolat (Révész, 2003a, 28–29. o.). Révész (2003b, 161. o.) megállapítja, hogy Körösfői jól megalapozott nevelési elképzelések szerint alakította ki a gödöllői művésztelep sajátos világát. „Kriesch a gödöllői kolónia szervezésekor a kor legmodernebb, művésztelepi keretek között működő nevelési formáját választja, amelynek szabad, közösségi szellemisége az intézményes művészképzés elleni állásfoglalásként is értelmezhető.”

Művészeti nevelésük középpontjában a népművészet és a rajztanítás reformja állt. Ezek segítségével kívánták megreformálni a korabeli magyar társadalmat, felhívni a figyelmet a régi értékekre és azok áthagyományozásának fontosságára, ezáltal a kultúra terjesztésére. A többi életreformerhez hasonlóan ők is úgy látták, hogy a népművészet jelentésrétegei elhomályosultak, újra meg akarták találni a tiszta forrást, és a népművészet szimbólumvilágának felfejtésére törekedtek. Mindennapi életükben, a művészek igényesen kialakított és berendezett házaiban is ez nyilvánult meg. Kriesch például saját tervezésű taptával, bútorral és Erdélyből hozott szőnyeggel díszíti otthonát. Ezek a szobabelsőt ábrázoló képzőművészeti munkáikban is megjelennek. De a művésztelep többi tagja számára is fontos a szép környezet, amit szöttesek, hímzések segítségével alakítanak ki. A népművészet korabeli hanyatlása ellenében hozták létre a szövőműhelyt, amely a háziipar fellendítésére szolgált, amit az állam is támogatott. Ennek kapcsán fontos megemlíteni Koronghi Lippich Elek nevét, aki a közoktatási minisztérium művészeti osztályán dolgozott, és hozzásegítette a gödöllői művészeket az anyagi támogatáshoz. Azonban nemcsak a szövőműhelyt segítette, célul tűzte ki azt is, hogy megreformálja az iskolai rajzoktatást. Ezen munkájában gondolkodása a gödöllőiekéhez kapcsolódott, ugyanis Lippich is Erdélyhez vonzódott, és Kalotaszeget tekintette mintának.

Térjünk azonban át a korabeli pedagógiai sajtó alakulására azért is, mert a gödöllőiek munkásságának és eszmevilágának meghatározó fóruma volt a *Népművelés* című folyóirat. Németh András (2005c, 96. o.) szerint „A *Népművelés* arculatának megformálásában a kezdeti időktől mértékadó szerepet játszanak a gödöllői művésztelep vezetői, Nagy Sándor és Körösfői-Kriesch Aladár.” A téma további kutatói, Szabolcs Éva és Baska Gabriella (2005) a *Népművelés* életreform-motívumait vizsgálták. A szerzőpáros meglátása szerint a fent nevezett folyóirat megjelenéséig a hazai pedagógiai sajtó „alapvetően a konzervatív elméleti pedagógiát képviselte” (Baska és Szabolcs, 2005, 100. o.). A Bárczy által alapított lap új szintre vitte a magyar nevelésügybe, hiszen sok olyan témát tárgyalt, amelyet korábban egyetlen folyóirat sem vállalt magára. Megismertette olvasó-

it a reformtörekvésekkel, sokoldalúan tájékoztatott a külföldi eseményekről, változásokról (Baska és Szabolcs, 2005, 101. o.).

Vessünk azonban egy pillantást a művészeti reformra, amely nemcsak a rajzoktatás reformjára terjedt ki! Ennek kibontakozását jól érzékeltetik az 1906-os *Népművelésben* megjelenő, ezzel kapcsolatos írások. Csizik Gyula (1906, 407. o.) például a mindenre kiterjedő reformok fontosságát hangsúlyozza: „A reformok idejét éljük; reformálni, újjáalakítani kell mindent, de mindent, az egész életet.” A művészeti reformok kapcsán a céltudatos nevelésre figyelmeztet, s aggályait fejezi ki az iskola esztétikai nevelése vonatkozásában (Csizik, 1906). Nagy László arról ír, hogy a külföldi iskolák célul tűzték ki az egész oktatás megújítását, mely folyamat kapcsán az életszerű dolgok középpontba kerülése vált hangsúlyossá. Kifejezetten a rajzoktatás feladatának gondolták a helyes látásra nevelést, valamint a gyermek kreativitásának fejlesztését. Ágotai ezt így fogalmazta meg: „Amint a tanuló anyanyelvén kifejezi gondolatait, úgy fejezze ki rajzban fantáziájának képes szüleményeit.” (Ágotai, 1906, 235. o.) Konceptiójuk szerint hagyni kell a gyermekeket a szabadban dolgozni, hiszen közelebb akarták vinni őket a természethez, ezáltal is alkalmazkodva lelkületükhöz. Buzogány Anna (1906, 66. o.) ezt úgy fogalmazta meg, hogy mivel a magyar közönség nem műértő, ezért a gyermekeknek kell kezdeni a próbálkozást, a gyermeki lelket kell fogékonyra tenni a művészet iránt. Ágotai Lajos (1906, 233. o.) munkájában azt is jelzi, hogy már a 19. század második felében elvetették a geometriai alapú rajzoktatást – ami szintén az előbbihez járulhatott hozzá –, s a természetet helyezték középpontba. Maga a reform Amerikából indult ki, s Anglián, Franciaországon és Németországon keresztül jutott hazánkba. Német mintára valósultak meg Magyarországon a gyermekművészeti kiállítások is. Nagy László (1906, 100. o.) a következőképpen fogalmazta meg a gyermekművészeti kiállítás célját: „A felnőttek rendszerint saját szempontjaik szerint korlátozzák a gyermek élettevékenységét. A kiállítás rendezésével utat akarnak nyitni ennek a hibás felfogásnak a megváltoztatásához. Hadd alakuljon a gyermek tevékenysége szabadon az ő saját természetes fejlődésének szükségletei szerint.” Eszerint a gyermek személyisége van középpontban, nem pedig a művészet. Tehát a rajzoktatás megreformálása által is egy nemesebb célt akarnak szolgálni: az ember tökéletesítését és a gyermek megismerését, s ezáltal a természetéhez, a fejlődéséhez való alkalmazkodás előtérbe helyezését.

Kriesch Aladár *A magyar nép művészetének jövője* címmel írt cikke is kapcsolódik a rajztanítás reformjához, de árnyaltabb képet mutat a népművészet, valamint a természetesség rajzban betöltött szerepének hangsúlyozásával. Írásában egyértelműen a népművészet megmentése érdekében emeli fel hangját, ugyanis az ősi, bomlatlan, az élet minden területére, a hétköznapiakra kiható művészet kerül középpontba. A nevelés kapcsán éppen ezért fontos kitételnek tartja, hogy „Tanítsuk meg nemcsak az úgynevezett művelt embert, hanem éppen elsősorban a nép fiát arra, hogy óvja, szeresse és lehetőleg őrizze meg maga körül ezt a művészetet...” (Kriesch, 1906, 162. o.). Ebből a mondatból látszik, hogy általános, mindenki számára kiterjesztett nevelésről értekeznek. Írása másik lényeges pontja pedig a rajztanításra vonatkozik. A rajztanítás módszere tekintetében az életreform fő motívumát, a természetességet állítja középpontba, vagyis a természetes formákból kiindulva kell tanítani a gyermeket a rajzolásra: „rajztanításunkban főelv mégis csak egyszerűen az legyen, hogy a gyermek lelkét a természeti formák összes jelenségei iránt fogékonyra tegyük és ezekhez a természeti formákhoz csak mint másodrendű faktort kapcsoljuk népünk mostani művészeti jelenségeit. A gyermeket mindenekelőtt oda kell elvezetnünk, hogy neki az alaki szemlélődésben öröme teljék, hogy ez lelke boldogságának állandó kiegészítő része legyen... úgy kell tanítani, hogy a gyermek megfigyelési képességét, alkotó fantáziáját és formai tehetségét egyformán gyakoroltassuk...” (Kriesch, 1906, 164–165. o.)

Nagy Sándor *A rajztanításról* című írásában a rajzot az önkibontakoztatás eszközének említi. A művészet által valósítható meg a benső világ kiépülése, ami az emlékezőtehetséget összekapcsolja a formaérzékeléssel. Miként megállapítja, az agyban négy rekesz különböztethető meg: a gyakorlati, az erkölcsi, a művészi életé és a szellemé. Ennek kapcsán a leglényegesebb, hogy „türelemmel tárjuk fel nekik a szabadban nyüzsgő életformákat, hogy agyuk elnyomorított művészi rekesze ismét kitágulhasson és hatások befogadására képes legyen”. Nagyon fontosnak tartja, hogy a gyermek öröklött, „magával hozott” formaanyagára is figyeljünk, de ugyanakkor meg kell tanítani, hogy lássa a föld összes formáját (Nagy, 1906c, 152. o.).

A gödöllőiek munkássága kapcsán hangsúlyozni kell azt is, hogy a művészet által az egységre, a teljességre, a szépségre koncentráltak. Úgy gondolták, hogy a szép szeretetében kell nevelni a gyermekeket, mert akkor gondolataik is szépek lesznek, s ezáltal jócselekedeteket visznek végbe, jó ember válik belőlük. Ennek érdekében gyermekeiknek saját maguk rajzoltak mesekönyveket. Ide sorolhatók Undi Mariska, Nagy Sándor, Nagy Sándorné Kriesch Laura, valamint Mihály Rezső illusztrációi (például: *Pintyőke albumai*, *Móka bácsi legszebb meséi* [1903], *Régen...* [1907], *Bariék kalandjai a nagyvilágban* [1910], *Hollók fája és egyéb mesék* [1919]). Láthatjuk ezáltal azt is, hogy a gyermeknek kiemelt szerepe lett, s önálló tárgykultúra kapcsolódott hozzá (például gyermekszoba, gyermekbútor, játékok) (Prékopa, 2003, 93–94. o.).

Végül a természet, a természetesség és a nevelés viszonylatában Nagy Sándor *Népmívelésben* megfogalmazott nevelési elvéről is szólni kell, mely megfogalmazásban érzékelhető a reformpedagógia egyik alapelve, a „hagyni cselekedni”. „Aki tudja, hogy az ember az egész Mindenség életébe tartozó öntudatos lény (ha már az), tehát nem tulajdona senkinek és semminek, hanem egyszerűen öntudatos és nem alárendelt része az Egésznek, az tudja azt is, hogy az ilyen öntudatos ember gyermekét nem nevelni kell többé, hanem engedni élni, mint gyermeket.” (Nagy, 1906a, 194. o.; vesd össze: 1906b)

Összegzés

Írásomban arra vállalkoztam, hogy rávilágítsak az életreform jelentőségére s a Magyarországon létrejött reform-művészcsoporthoz nevelési elveire, művészeti „programjára”. A gödöllői életreform-közösség a maga teljességében egyedülálló hazánkban. Rendkívül jelentős, hogy munkásságuk összefonódik a pedagógiával, s a népművészettel. Munkám első felében az életreform tömör ismertetésére, valamint a gödöllőiek bemutatására törekedtem, a második részben pedig a konkrét pedagógiai elvek, vonulatok feltárására koncentráltam. Megállapítható, hogy a gödöllőiek nevelő munkássága még mindenképpen kutatható terület, annál is inkább, mivel konkrét népművészeti, népnevelési – közvetett és közvetlen – hatásukkal eddig csak kevés tanulmány foglalkozott.

Jegyzet

(1) Ezzel a tematikával foglalkozik *Lebensreform und Ritualität am Anfang des 20. Jahrhunderts in Ungarn* című, megjelenés előtt álló tanulmányom,

vagyis annak középpontjában egy antropológiai szempontú elemzés áll, mely a kivonulást mint küszöbhelyezet tárgyalja.

Irodalom

- Ágotai Lajos (1906): A rajzolás tanításának reformja. *Népművelés*, 1. 233–238.
- Baska Gabriella és Szabolcs Éva (2005): Életreform-motívumok a Népművelés (Új Élet) című folyóiratban, 1906–1908. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 99–112.
- Buzogány Anna (1906): Művészeti nevelés az iskolában. *Népművelés*, 1. 65–70.
- Csízik Gyula (1906): A művészi képzés kérdése és az iskola. *Népművelés*, 1. 407–415.
- Farkas, R. (2008): Lebensreform in der Donaumonarchie. Personen, Vereine und Netzwerke. In: Hopfner, J. és Németh, A. (szerk.): *Pädagogische und kulturelle Strömungen in der k. u. k. Monarchie. Lebensreform, Herbartianismus und reformpädagogische Bewegungen*. Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien. 11–27.
- Géczi János (2004): Reform – életmód és szimbóluma: Nagy Sándor világméretű és művészetpedagógiájának elemei. *Magyar Pedagógia*, 104. 1. sz. 19–34.
- Géczi János (2008): Nagy Sándor antropológiája. In: Garaczi Imre és Szilágyi István (szerk.): *Társadalmak, nyelvek, civilizációk*. Veszprém. 201–208.
- Géczi János (1999, szerk.): Nagy Sándor [tematikusszám]. *Vár Ucca Tizenhét*, 7. 2. sz.
- Gellér Katalin (2003): Újítás és tradícióvállalás. In: Gellér Katalin, G. Merva Mária és Öriné Nagy Cecília (szerk.): *A gödöllői művésztételep 1901–1920*. Gödöllő. 5–26.
- Gellér Katalin, G. Merva Mária, Öriné Nagy Cecília (2003, szerk.): *A gödöllői művésztételep 1901–1920*. Gödöllő.
- Gellér Katalin és Keserü Katalin (1987, szerk.): *A gödöllői művésztételep*. Corvina, Budapest.
- Hopfner, J. és Németh, A. (2008, szerk.): *Pädagogische und kulturelle Strömungen in der k. u. k. Monarchie, Lebensreform, Herbartianismus und reformpädagogische Bewegungen*. Peter Lang, Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien.
- Keserü Katalin (2003): A „gödöllői építészek”. In: Gellér Katalin, G. Merva Mária és Öriné Nagy Cecília (szerk.): *A gödöllői művésztételep 1901–1920*. Gödöllő. 71–76.
- Kiss Endre (2005): Az életreform-törekvések filozófiai alapmotívumai. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 40–47.
- Kovács László (2005): Edward Carpenter (1844–1929) élete és munkássága. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 64–68.
- Krabbe, W. R. (1974): *Gesellschaftsreform durch Lebensreform. Stukturmerkmale einer sozialreformrischen Bewegung im Deutschland der Industrialisierungsperiode*. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Krabbe, W. R. (2001): Die Lebensreforbewegungen. In: Buchholz, K., Latocha, R., Peckmann, H. és Wolbert, K. (szerk.): *Die Lebensreform. Entwürfe zur Neugestaltung von Leben und Kunst um 1900*. I. Häusser Verlag, Darmstadt. 25–30.
- Kriesch Aladár (1906): A magyar nép művészetének jövője. *Népművelés*, 1. 1–2. sz. 159–165.
- Malonyay Dezső (1906): A népművészetéről. *Népművelés*, 1. 7–8. sz. 149–162.
- Mikonya György (2005): Batthyány Ervin bögötei anarchista iskolája. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 113–135.
- Muradin Jenő (2003): A diódi telepről. In: Gellér Katalin, G. Merva Mária és Öriné Nagy Cecília (szerk.): *A gödöllői művésztételep 1901–1920*. Gödöllő. 32–37.
- Nagy László (1906): Gyermekművészeti kiállítás. *Népművelés*, 1. 1–2. sz. 96–102.
- Nagy Sándor (1906a): Új nevelés, új élet. *Népművelés*, 3–4. sz. 192–196.
- Nagy Sándor (1906b): Hol kezdődik a nevelés? *Népművelés*, 1–2. sz. 43–46.
- Nagy Sándor (1906c): A rajztanításról. *Rajzoktatás*, 2–3. sz. 145–152.
- Németh András (1996): *A reformpedagógia múltja és jelene*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Németh András (2000): A reformpedagógia gyermekképe – a szent gyermek mítoszától a gyermeki öntevékenység funkcionális gyakorlatáig. In: Pukánszky Béla (szerk.): *Két évszázad gyermekei*. Eötvös József Könyvkiadó, Budapest. 169–184.
- Németh András (2002a): A reformpedagógia gyermekképe – a szent gyermek mítosztól a gyermeki öntevékenység funkcionális gyakorlatáig. *Iskolakultúra*, 3. sz. 21–32.
- Németh András (2002b): Reformpedagógia és a századvég reformmozgalmai. In: uő (szerk.): *Reformpedagógia-történeti tanulmányok. Európai kölcsönhatások, nemzeti sajátosságok*. Osiris, Budapest. 25–43.
- Németh András (2005a): A századelő magyar életreform törekvései. *Iskolakultúra*, 15. 2. sz. 38–51.

Németh András (2005b): Reformpedagógia és életreform. *Iskolakultúra*, **15**. 2. sz. 3–4.

Németh András (2005c): Életreform és annak magyar pedagógiai recepciója: életreform és művelődési reform. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 69–98.

Németh András és Mikonya György (2005d): Reformpedagógia és életreform Magyarországon – Bevezetés. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 7–11.

Németh, A., Skiera, E. és Mikonya, Gy. (2006, szerk.): *Reformpädagogik und Lebensreform in Mitteleuropa*. Gondolat, Budapest.

Pethő Villő (2009): Az életreform és a zenei mozgalmak. *Iskolakultúra*, **19**. 1–2.sz. 3–19.

Prékopa Ágnes (2003): Iparművészet, ornamentika, ornamentalizáció. In: Gellér Katalin, G. Merva Mária és Óriné Nagy Cecília (szerk.): *A gödöllői művésztelep 1901–1920*. Gödöllő. 87–98.

Pukánszky Béla (2005): Kodály Zoltán zenepedagógiai munkásságának életreform-motívumai. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 192–213.

Révész Emese (2003a): Művészet és nevelés a gödöllői művésztelepen. In: Köves Szilvia (szerk.): *Reform, alternatív és progresszív műhelyiskolák (1896–1944)*. Magyar Iparművészeti Egyetem, Budapest. 27–32.

Révész Emese (2003b): Művészeti nevelés a gödöllői művésztelep mestereinek elméletében és gyakorlatában. In: Gellér Katalin, G. Merva Mária és Óriné Nagy Cecília (szerk.): *A gödöllői művésztelep 1901–1920*. Gödöllő. 161–171.

Skiera, E. (2005a): „A civilizáció és gyógyulásának útja” – Carpenter műve alapján kibontakozó nemzetközi dialógus a kultúrákritikáról és az életformáról. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 48–63.

Skiera, E. (2005b): Az életreform-mozgalmak és a reformpedagógia kapcsolata. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 16–39.

Szabó Krisztina Anna (2003): „Az egész élet szigete” – életmód és mentalitás a gödöllői művésztelepen. In: Gellér Katalin, G. Merva Mária és Óriné Nagy Cecília (szerk.): *A gödöllői művésztelep 1901–1920*. Gödöllő. 41–50.

Szoboszlai-Kiss Katalin (2008): Schmitt Jenő Henrik filozófiájának hatása Nagy Sándor életművére. In: Garaczi Imre és Szilágyi István (szerk.): *Társadalmak, nyelvek, civilizációk*. Veszprém. 218–224.

Tészabó Júlia (2005a): A gödöllői művésztelep és a nevelés. *Iskolakultúra*, **15**. 2. sz.

Tészabó Júlia (2005b): Reformeszmék és nevelés a gödöllői művésztelepen. In: Németh András, Mikonya György és Skiera, E. (szerk.): *Életreform és reformpedagógia – nemzetközi törekvések magyar pedagógiai recepciója*. Gondolat, Budapest. 164–181.